

ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗКУСТВОТА, БАН

НАТАША МИТКОВА НОЕВА

**ГАЛЕРИЯ „РАКОВСКИ“ 125 – ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР
НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ. ИСТОРИЯ, ОРГАНИЗАЦИЯ,
ИЗЛОЖБЕНА ДЕЙНОСТ, КРИТИКА
(1940 – 1972)**

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН *ДОКТОР*

СОФИЯ

2023

ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗКУСТВОТА - БАН

НАТАША МИТКОВА НОЕВА

**ГАЛЕРИЯ „РАКОВСКИ“ 125 – ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР
НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ. ИСТОРИЯ, ОРГАНИЗАЦИЯ,
ИЗЛОЖБЕНА ДЕЙНОСТ, КРИТИКА
(1940 – 1972)**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН *ДОКТОР*
ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ
ИЗКУСТВОЗНАНИЕ И ИЗОБРАЗИТЕЛНИ ИЗКУСТВА, ПРОФЕСИОНАЛНО
НАПРАВЛЕНИЕ 8.1. ТЕОРИЯ НА ИЗКУСТВОТА**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

ПРОФ. Д-Р МИЛЕНА ГЕОРГИЕВА

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ПРОФ. Д-Р ГАЛИНА ЛАРДЕВА-МИНКОВА

ПРОФ. Д-Р ЙОАНА СПАСОВА-ДИКОВА

София, 2023

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на ИГ *Ново българско изкуство*, проведено на 02.02.2023 г.

Дисертационният труд е в обем от 222 с. текст, включващ увод, 3 глави и заключение; 610 заглавия библиография на кирилица и 10 заглавия на латиница, 14 приложения, албумна част (с документален и изобразителен материал) от 202 илюстрации, с указани номера в текста.

Публичната защита ще се проведе на 28.06.2023 г. от 11:00 ч. на заседание на научно жури в състав: проф. д. н. Благовеста Иванова, ВСУ, доц. д-р Бойка Доневска, НХА, проф. д-р Галина Лардева-Минкова, АМТИИ, проф. д-р Йоана Спасова-Дикова, ИИИЗк, доц. д-р арх. Стела Ташева, ИИИЗк.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в отдел *Административно обслужване* на Института за изследване на изкуствата на ул. *Кракра* 21.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

В научната литература липсва цялостен изкуствоведски труд, който да проследява и анализира историята и развитието на галерийното дело и художествения живот в България от гледна точка на създаването и функционирането на изложбения салон. Това определя актуалността на настоящото изследване, което се фокусира върху галерията като специфично изложбено пространство – историческо развитие, теоретични постановки; видове галерии – частни, общински, национални; взаимоотношението музей – галерия, социокултурни функции, модели на организация и финансиране на галерийната дейност. Към тях неизменно се прибавят каталогът, поканата и диплянтата като репери на изложбената документация, а също и фигурите на уредника, комисаря и (днес) куратора като организатори на изложбите.

Актуалността на изследването се определя и от факта, че досега у нас няма целенасочено проучване на експозиционните пространства и влиянието им върху развойните процеси в новото и съвременното българско изкуство, особено що се отнася до социалистическия период. Все още са много неизвестните факти, свързани с културния живот в България и в частност – с изложбените пространства, където са се състояли художествени събития. И ако за Тръпковата галерия наскоро се появи специалното изследване на Благовеста Иванова, то за галерията на „Раковски“ 125 все още няма такава. Двете галерии са емблематични за художествения ни живот със своите заслуги, едната – като първа частна галерия в България, другата – като институция с над 80-годишна история, управлявана от сдружение на художниците, и двете станали основополагащ фактор за развитието на българското изкуство. Ето защо смятаме, че реконструкцията на дейността на първото и единствено с толкова дълга история изложбеното пространство – галерията на ул. „Раковски“ 125, която освен професионалното представителство като съюзна галерия определя и отношенията между гилдията и държавното управление, би имала приносно значение за бъдещи теоретични изследвания за историята на българското изкуство.

2. Цел, задачи, обект и предмет, методология и граници на изследването

Цел на изследването

1. Да се открие мястото и значението на галерията на ул. „Раковски“ 125 именно като един от основните центрове на художествения живот в София и страната, в който се пораядат и изаявяват значимите тенденции, явления, творци, оформили се в културната и художествена среда на два различни периода в изкуството в България.
2. Да се конструира цялостна представа за функционирането на галерията през дългото ѝ съществуване – от зараждането на идеята за нейното създаване, архитектурното ѝ проектиране и реализиране, запазването ѝ като дружествена частна собственост през годините въпреки смяната на двата режима, влиянието на комунистическата партия и държава, а от там промените, които следват.
3. Да се изследва как и до каква степен политическата идеология (не) влияе на изложбената политика на СДХБ и СБХ в галерията на „Раковски“ 125 и идейно-стиловото изграждане на творбите. Да се проследят отношенията между държавата и Съюза на художниците в периода на НРБ, които не са еднозначни дори и по време на най-тежката диктатура на комунистическия режим.

Основни задачи на дисертационния труд:

- да се издири наличната информация за галерията на ул. „Раковски“ 125 като културна институция, свързана с историята на СДХБ, СХБ, СБХ;
- да се систематизира в хронология събраният архивен и документален материал, като се анализират политиките и стратегиите на развитие, рефлектирала в българското изкуство;
- да се открият отделни периоди и да се изтъкнат водещите им характеристики (като видова определеност, стилови особености или зараждащи се специфики);
- да се извърши проучване на законодателната основа, институционалната документация и съюзните решения, междуинституционалната кореспонденция и издаваните директиви, които имат връзка с галерията;
- да се проведат интервюта с художници-съвременници, разказващи за историята на галерията.

Обект и предмет на изследването:

Обект на изследването е създаването и функционирането на галерия „Раковски“ 125 от откриването ѝ през 1940 г. до 1972 г., когато СБХ придобива своя нов дом с галерия „Шипка“ 6. Историята на тази галерия е знакова за съвременното ни изкуство – тя показва трансформациите, които претърпява художественият живот в България, породени както от вътрешни еволюционни процеси, така и поради външни за системата фактори.

Изследват се историята и необходимостта от галерията на „Раковски“ 125, проектирането и строежът ѝ, провежданата културна политика и изложбена дейност, а чрез нея и художествените сдружения СДХБ, СХБ и СБХ в два различни периода с различен исторически и социално-политически контекст; проследяват се изявите на основни автори, течения, стилове и влияния, търсят се прояви на новаторство, които разкриват и доказват особената роля на галерията, утвърдила се като център на културния и художествения живот.

Неоспорим факт е устойчивостта на галерия „Раковски“ 125 като институция, която въпреки историческите превратности не променя първоначалното си предназначение, заявено още при проектирането и откриването ѝ в нормативните документи на СДХБ и Комитета на фонд „Изложбено помещение“.

Предмет на дисертацията:

Представяне и коментиране на организирания в галерията изложби във възможната им пълна хронология за период от над осемдесет години, което да позволи да се обрисова панорамата на изложбения живот с неговите специфики в галерия „Раковски“ 125. Представените в нейните пространства различни видове и жанрове на изящните и приложните изкуства очертават тенденции в развитието им, чието обобщаване ясно показва динамиката и посоките на художествените процеси. Към този масив са интерпретирани и значими изложби, провеждани в други столични галерии, което разширява основата на направените сравнения.

С оглед по-пълното очертаване на историческия и културния контекст в хронологическия преглед са включени, анализирани и цитирани всички достъпни за проучване документи и снимки от архивни източници, от ежедневния и периодичния печат, специализираните издания, видеозаписи на откривания на изложби и интервюта с художници и др.

Текстът се опитва да представи и анализира в достоверен историко-художествен наратив факти и артистични събития, да съзρε зад тях протичащи основни художествени процеси, тематични, жанрови и стилови тенденции, критически рефлексии и реакции на публичната среда, независимо от някои крайно отрицателни днешни оценки за периода. Организираните в пространството на галерия „Раковски“ 125 общи художествени и групови изложби, самостоятелни изложби на български художници, гостуващи колективни и индивидуални чуждестранни изложби, са показателни за широкия периметър от изяви на членуващите в сдруженията художници. Но също така е важно да се отчита, че в периода на НРБ тя изпълнява и идеологически функции чрез провежданите политически и пропагандни изложби, а съобразно външната политика на държавата – и чрез гостуващи чуждестранни изложби, главно от страните от Източния блок.

Методология на изследването.

Научната разработка се основава на комплексно интердисциплинарно изследване, което се базира на методи и подходи от различни научни дисциплини. Използвани са документално-аналитичен подход, сравнителен анализ, формално-стилов анализ, търсени са социологически и културологични аспекти на разглежданите проблеми. Реконструкцията на феномена галерия „Раковски“ 125 се основава на детайлното проучване на богат изворов материал – архивни източници, периодичен печат, специализирани издания, каталози, устна история, т.е. можем да определим работата предимно като емпирична с интерес към опознаването на събития, автори, течения и по-периферно – на отделни творби. Анализът и интерпретацията на базата на събрания материал води до извеждане на характеристики, изводи и заключения от исторически, художествен, социокултурен характер.

Основни източници на информация в изследването са хроники, статии в периодичния печат, специализирани издания, каталожни издания, покани, архивни документи и снимки, съхранявани във фонда на СДХБ при Централен държавен архив, Министерство на информацията и изкуствата, Комитет за наука, изкуство и култура, Министерство на народното просвещение, лични фондове на художници при Държавна агенция „Архиви“, архивния фонд на Съюза на българските художници – фотоархив и архивни досиета на членуващите в него

художници, аудиоархив на Българско национално радио, Архив на МВР, лични архиви на колекционери и частни лица и др.

Ако в българската научна литература галерията на „Раковски“ 125 като име се споменава бегло само на няколко места и с единични сведения в рамките на няколко изречения, то броят на изследванията върху българското изкуство през разглеждания период е внушителен. Ще споменем най-важните автори за нашия труд. Познаваме се на статии и книги от историци и критици на изкуството като Сирак Скитник, Никола Мавродинов, Чавдар Мутафов, Стефан Митов и Александър Балабанов, Андрей Протич, Ирина Михалчева, Вера Динова-Русева, Димитър Аврамов, Венета Иванова, Николай Труфешев, Максимилиян Киров, Ружа Маринска, Аксиния Джурова, Иван Маразов, Бистра Рангелова, Татяна Димитрова, Чавдар Попов, Милена Георгиева, Виолета Василчина, Доротея Соколова, Ирина Генова, Николай Бошев, Бойка Донева, Мария Митева, Катерина Гаджева, Димитър Грозданов, Пламен В. Петров, Милена Балчева, на историци на културата като Наталия Христова, Евгения Калинова, София Василева, Йоана Спасова-Дикова, Пламен Дойнов, Иван Еленков и др., които разглеждат историческия и социокултурен контекст, изложбения и художествен живот през различните периоди, осветлявайки разволя на изкуството в България и неговото духовно, стилово, видово и жанрово разгръщане.

Хронологически граници на изследването:

Те са определени от етапите в развитието на галерия „Раковски“ 125. В изследването се проследяват съзряването на идеята за създаването ѝ още през 1926 г. (макар такива идеи спонтанно да се пораждат в средите на дружествата още от 1919 г.), трудният път, по който тя се реализира, строежът и откриването ѝ през 1940 г. с XIII ОХИ, културната политика и изложбената дейност на Съюза на дружествата на художниците в България от 1940 г. до опожаряването на галерията от бомбардировките през 1944 г. и създаването на Съюза на художниците в България.

Следва периодът 1947 – 1949 г., когато се полагат усилия за нейното възстановяване, сключването на българо-румънската културна спогодба и организираната румънско-българска изложба в края на 1947 г., с която се възобновява художествената дейност в галерията. 50-те години на

XX в. се разглеждат в две части: преглед на чуждестранните изложби и на организираниите наши общи, колективни и индивидуални изложби.

Този подход е използван и за изложбите през 60-те години. За крайна граница на изследването е приета 1972 г., когато се открива новата четириетажна галерия на СБХ на ул. „Шипка“ 6 и основната изложбена дейност на СБХ се пренася там, като, разбира се, галерията на „Раковски“ 125 остава подчинена на Съюза, продължавайки до днес да е един от авторитетните центрове на културния живот в страната.

Очаквани резултати и практическа приложимост:

1. Систематизиране и първична интерпретация на издирения огромен новооткрит и наличен фактологичен материал и неговото включване в научно обръщение.
2. Открояване на прилики и разлики във функционалността на галерията през различните политически системи – съсловен и държавен статут; наличие или липсата на континуитет.
3. Очертаване на художествени процеси и тенденции в българското изобразително изкуство в социокултурен контекст през разглеждания период.

Практическата приложимост на изследването и включването му в научно обръщение се търси в няколко посоки: 1) като информационна база за галерийната дейност в България; 2) за подпомагане на бъдещи изкуствоведски изследвания, включително и на изследвания в гранични области – културология, социология, културна антропология; 3) като солидна основа за организиране на ретроспектива, с която да бъде ознаменувана годишнина от основаването на галерията; 4) за създаване на сайт, в който да бъде дигитализиран и публикуван масивът от снимков и документален материал свързан с откривания на изложби, творби, интериори, което да открие важното място на галерията като институционален център на културния живот в България; 5) като ценна информационна база (архивни документи, фотоси и др.) за изследователите на творчеството на отделни художници, историци и теоретици с научни интереси върху изкуството от периода на НРБ; 6) за стимулиране на перспективни нови изследвания и допълващи бъдещи проучвания във връзка с появата и развитието на галерийното дело в България, за ролята на кураторския екип в държавната институция и частната галерия, за изясняване на моделите за управление и финансиране на културни институции и др.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

I. Галерийното дело в София от Освобождението до началото на 1940 г.

II. Галерия „Раковски“ 125 – център на художествения живот. История, създаване, организация (1940 – 1947)

1. История, създаване, организация

2. Архитектура – проектиране, реализиране, трансформации

3. Откриване на галерията

4. Промени след 1944 г. Смяна на културния модел. Устройство, организация и дейност

III. Изложбената дейност в галерията на „Раковски“ 125 (1940 – 1972). Рефлексия на художествената критика. Художници, критици, тенденции, проблеми

1. Изложбеният живот в галерията (1940 – 1941). Първи изложби и критика

2. Българо-румънски отношения (1945 – 1947). Културна спогодба. Изложби

3. Активизиране на дейността на галерия „Раковски“ 125 (1947 – 1949). Други чуждестранни и български изложби

4. Чуждестранните изложби през 50-те години в галерия „Раковски“ 125. Селекция и дискусии

5. ОХИ, групови и индивидуални изложби в галерията на ул. „Раковски“ през 50-те години. Рефлексия на художествената критика. Селекция и дискусии

6. ОХИ, индивидуални, чуждестранни изложби в галерията на ул. „Раковски“ 125 през периода 1960 – 1972 г. Рефлексия на художествената критика върху видовете и жанровете тенденции

7. Изложби на приложните изкуства (1964 – 1972) в галерията на „Раковски“ 125. Художници, творби, дискусии

8. Галерията на ул. „Раковски“ 125 и другите места за експониране през 1960-те години. Видове пространства.

Заклучение

Библиография

Приложения

Илюстрации (албум с документален и изобразителен материал)

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Уводна част: включва постановка на проучването – актуалност, проученост, обект, предмет, цел, граници, методология и очаквани резултати на дисертацията.

Глава I: Галерийното дело в София от Освобождението до началото на 1940 г.

В първа глава, въвеждаща, се разглежда галерийното дело в София от неговото зараждане до началото на 1940 г. В тези рамки изчерпателността е непостижима поради значителния материал в изследователското поле, от една страна, а от друга, макар да са налице епизодични статии за някои галерии – Тръпковата галерия от Александър Божинов, Николай Бошев, Татяна Димитрова; за Държавната художествена галерия от Жанет Митева; за Националната галерия от Доротея Соколова; за галерия Призма от Ружа Маринска; за Галерия на 6-те от Чавдар Попов, те не могат да дадат цялостна картина за състоянието на художествения живот у нас по това време. Но тези галерии ясно определят още отначало разграничението между художествени колекции към държавни музейни институции и по-общия стремеж към художествени галерии с частен характер в България, което ни интересува в тази глава. В опита да се осветлят някои от столичните галерии и експозиционни пространства преди 1940 г. (днес отдавна несъществуващи), е отделено внимание на новооткрити данни за тях в научната литература, архивните фондове в ЦДА, СБХ, пресата.

В периода непосредствено след Освобождението художествени произведения се експонират - поради липса на специализирани пространства, в залите на държавни институции – Народното събрание, ателиетата и салона за сказки на Рисувалното училище, Царския манеж, интериорите на Софийска мъжка гимназия, Народния етнографски музей след 1906 г. За начало на частното галерийно дело в България изследователите приемат 1910 г., когато се открива първата частна галерия на Тръпко Василев в София, известна като Постоянна художествена галерия на ул. „Аксаков“, просъществувала до 1948 г. с нейните трансформации и смяна на собственици. В

България галерията на Тръпко Василев провокира първите задълбочени изследвания на значението и ролята на изложбеното пространство. В книгата си „Тръпко Василев и Постоянната художествена галерия“ Благовеста Иванова подробно разглежда живота и творчеството на Тръпко Василев, историята и дейността на галерията. Към тях в тази глава добавяме непубликувани досега материали, които обогатяват знанието ни за Тръпковата галерия. В дисертационния труд са разгледани откритите през 20-те и 30-те години на ХХ в. нови изложбени пространства и малки частни галерии, чиято поява е продиктувана не само от недостига на помещения, но много повече от изключителната динамика, пъстрота и разнообразие на художествения живот, както и от новосъздадените сдружения на художници, продуцирали множество общи, колективни и индивидуални изложби. Разцветът на художествения живот в столицата стимулира търсенето на нови пространства и откриването на частни галерии като „Галерия на б-те“ на ул. „Търговска“ 2, „Кремона“ в сградата на Чиновническото дружество на бул. „Цар Освободител“ № 4, Салон „КООП“ на „Раковски“ № 126, галерия „Преслав“ на ул. „Преслав“, ARS – къща за приложни изкуства на бул. „Цар Освободител“ № 12 и др.

Разгледани са и вторично приспособени пространства към държавни, културни и финансови институции като концертна зала „България“, „Славянска беседа“, Македонска народна банка, студио „Кьортинг“, Алианс Франсез, „Про Ориенте“ на ул. „Оборище“ № 5, Студентски дом (от 1939), клуб Лицеум (ул. „Московска“ и ул. „Малко Търново“), Фотоцентрал (ателие на фотографа Борис Натов) и др. Продължават да съществуват изложбените салони в Градското казино, в Дома на изкуствата, Царския манеж, Военния клуб, Еврейския дом. Художници организират изложби и в своите ателиета, но те не могат да задоволят в достатъчна степен нуждата от отговарящи на необходимите условия за изложбена дейност пространства.

Обърнато е повече внимание върху Държавната картинна галерия, чийто строеж започва през 1934 г. Изведени са нови, непубликувани материали за архитектурата и облика на галерията, мнения на тогавашната критика, също непубликувани досега. Хронологически са проследени изложбите в ДХГ на базата на откритите материали в ежедневници и специализирана литература. В пространствата ѝ се показват общи художествени изложби: X ОХИ (1936), XI

ОХИ 1937, XII ОХИ 1938, XIV ОХИ 1940, XV ОХИ 1941, XVI ОХИ 1942/43; изложби на дружество „Съвременно изкуство“, на Дружеството на Новите художници (Третата пролетна изложба на Новите художници, 1937), Седмата изложба на Дружеството на независимите художници (1937), изложба графика на Петър Морозов (1937), съвместна изложба на Йордан Гешев и Колю Кънев (1937), „Нашето Черно море“ на Ал. Мутафов (1937).

В залите на ДХГ се провежда и голямата изложба на италианска графика (1938); гостуващата немска изложба „Груд и радост“ (1938), самостоятелна изложба на Никола Танев, изложба на ученически рисунки (1943). Разглеждат се някои знакови изложби, организирани в пространствата ѝ, като Художествено-занаятчийската изложба (1938), за която се представя и новооткрит, неизвестен досега съпътстващ изложбата каталог, който представя експозицията и специално аранжираните и обособени кътове в галерията и доказва цялостното вътрешно оформление на пространството като дело на Иван Пенков – неин уредник. Реконструкцията на организираниите изложби в Държавната галерия допринася за обогатяване и разясняване картината на художествения живот.

Глава II: Галерия „Раковски“ 125 – център на художествения живот. История, създаване, организация (1940 – 1947).

Във втора глава е представена историята на строежа, откриването и функционирането на галерията на ул. „Раковски“ 125 в София в периода 1940 – 1947 г., като правим уговорка, че за долна хронологическа граница на тази глава приемаме 1940 – годината, в която се открива галерията, а като крайна – 1947, когато е построена почти наново след бомбардировките над София през 1944. Проследено е как се реализира възникналата още през 1926 г. идея за нейното създаване, учредяването на фонд „Изложбено помещение“ с комитет, който да го управлява, изяснява се финансовата подкрепа от институции за изграждането ѝ. Подробно е разгледана архитектурата на сградата и нейните особености, архитектурните планове, проследени са измененията по строежа. Подчертана е значимостта на галерията в архитектурно отношение, тъй като това е първата галерия в България през 1940 г., специално съобразена с нуждите за такова специфично пространство. Галерията на ул. „Раковски“ 125 се отнася към онези сгради

и помещения, при които архитектурната композиция целенасочено търси горно естествено осветление чрез оберлихт като решение, целесъобразно и оправдано от функционална и архитектурно-техническа гледна точка. Констатираме промяна във вижданията за архитектурно-планировъчната композиция на художествените галерии през годините. През 40-те години тенденцията е да се проектират големи зали с площ 400 – 500 кв.м., в които експозицията се подрежда по стените и по мобилни паравани и по този начин се постига експозиционна гъвкавост. Такъв пример през периода са Държавната художествена галерия и концертната зала „България“, използвана също и за галерия. С течение на времето започва да надделява и преобладава тенденцията да се изграждат неголеми помещения (100 – 150 кв.м.) за изложби, подредени анфиладно или в друг последователен ред, с аналогии към картинни галерии и музеи, устройвани в дворцови сгради. През разглеждания период единствената галерия с такива мащаби в България, създадена само за временни изложби, остава галерия Раковски“ 125.

Обърнато е внимание върху Съюза на дружествата на художниците в България, неговата история, организация и дейност, трансформирането му в Съюз на художниците в България, настъпилите промени след 1944 г. в модела на художествения живот и на обрата в художествените рефлексии в контекста на новите обществено-политически условия. Подробно е проследено какво се случва със сградата след бомбардировките над София през 1944 г., когато тя е почти унищожена, трудностите по нейното преустройство в режим на следвоенно възстановяване, икономическа криза и купонна система.

В голяма част от публикуваните фотографии на интериори или определени творби в специализираната литература и периодичния печат не са указани местата на изложбите, коментарите за тях се появяват много често в хрониките на печата с по едно-две изречения, което затруднява идентификацията. Особено полезен за изследването и реконструирането на събитията при локализирането на изложбените прояви е запазеният архитектурен план на галерията, създаден от арх. Милко Бичев през юли 1938 г. С подробното си описание на отделните елементи и използваните материали той ни дава възможност да го сравним с новооткритите интериорни снимки и до направим съответните изводи за състоянието на

галерията през различните ѝ периоди. А самото техническо описание се оказва ключов момент при сигнификацията на галерията с целия открит масив от материали за изложбите.

Възстановяването на щетите в София след бомбардировките продължава с години, но през 1945 г. постепенно художественият живот се възражда. Откриват се нови галерии: „Багра“ на „Лега“ № 39, „Форум“, пл. „Народно събрание“, галерия за изящни и приложни изкуства „Призма“, „Родно изкуство“ на „Славянска“ № 6, „Лазур“ на „Аксаков“ № 11/13. Организиран се изложби в Двореца, Етнографския музей, Художествената академия, Военния музей, изложбената зала на Пощенската палата, Филхармонията на ул. „Раковски“; Чиновническото дружество на бул. „Цар Освободител“ 6, галерия „Цвят“ на пл. „Народно събрание“ 3, галерията на бул. „Цар Освободител“, книгоиздателство „Албановска“, бул. „Цар Освободител“ 5, БИАД, ул. „Раковски“ № 108.

Във втора глава се разглеждат усилията да се възстанови галерията на „Раковски“ 125. Интересен и неизвестен досега факт е намерението галерията да бъде преустроена в кинотеатър с 600 – 700 места и да се даде под наем на фондация „Българско дело“. Важно е да се уточни, че не само галерията се е издържала от наеми и процент от откупките на произведения, входни билети и други източници, а също административното ръководство и назначеният персонал, т.е. реално, оставайки без изложбена зала, Съюзът остава без дом, без средства, художниците няма къде да показват творбите си – макар през 1945 г. да се откриват много частни салони, те не могат да се сравнят нито по мащаб, нито по възможности, които предоставя съюзната галерия. Дали отдаването ѝ за киносалон не е било продиктувано от нежеланието на Съюза да се занимава с предстоящия тежък ремонт, или художниците са мислили за строеж на ново място; дали са смятали, че това е само временно решение, докато се съберат сили за възстановяване на съюзната галерия, е интересен въпрос, но на този етап могат да се изкажат само хипотези при липсата на изходни данни. Опитът за преустройство на изложбения салон в кино обаче лишава столичната общественост от изложби за две години, което се потвърждава и от прегледа на печата в годините 1945 – 1947.

В галерията се извършват довършителни и ремонтни работи от СДХБ и СХБ в продължение на цели 7 години, т.е. и при двата режима – царският, за да бъде завършена съгласно проектната

разработка, и комунистическият, за да се възстанови сградата след унищожителните бомбардировки.

Съюзът на художниците насочва усилията си към ремонтране на изложбения салон и възстановяването на галерията за първоначалните ѝ цели, ангажирайки вниманието на държавни институции като Министерство на войната, Министерство на благоустройството, Министерство на пропагандата, Министерство на информацията и изкуствата, с мотив, че предстоят пропагандни изложби. Само необходимостта от провеждането на българо-румънската изложба, която се вписва в провежданата от правителството и Комунистическата партия международна политика, ускорява скъпия ѝ ремонт, следователно подтикът е външен, но се оказва работещ за възстановяването ѝ. Съюзът настоява и за активно съдействие пред Министерство на войната (отдел „Строежи“) за снабдяване със строителните материали. По документи цялостното преустройство и ремонтране на галерията завършва на 30 май 1947 г. На 25 май 1947 г., съгласно сключената културна спогодба между България и Румъния, с една година закъснение поради невъзможността ремонтът да завърши в срок, е открита изложбата с творби на румънски и български художници. След дълго прекъсване галерията на „Раковски“ 125 отново отваря врати.

Глава III: Изложбената дейност в галерията на „Раковски“ 125 (1940 – 1972). Рефлексия на художествената критика. Художници, критици, тенденции, проблеми.

В трета глава се фокусираме върху художествения живот и изложбената дейност в галерията на ул. „Раковски“ 125 през периода 1940 – 1972 г. и рефлексията на художествената критика в опит да се проследят водещи тенденции и проблеми, активността на художници и критици и рецепцията на художествените явления през различните периоди. Напълно съзнаваме сложността и обемността на задачата в тази глава поради огромния изворов материал и многоаспектността на проблематиката в такъв дълъг отрязък от време. Поради тази причина нейният обем е най-голям. Тя е разделена на осем подглави, които освен по хронология и видове изложби, са подредени така, че да засегнат всички видове изкуства, в които текат процеси на малки и по-големи промени; където е налице повече освободеност в рамките на естетическите

директиви на съответния период или където отслабва режимът на тоталитарно управление и актуалност на опозицията позволеност/непозволеност. Подбрани са знакови изложби за галерията, но и за периода на социализма. Направена е типология на изложбите в сравнение с представените в новата галерия, открита на ул. „Гурко“ 1.

Информацията от събраните извори, архивни източници, периодика и тяхната обработка даде възможност за съставянето на списък с изложбите в галерия „Раковски“ 125 в период от три десетилетия (вж. Приложение № 1, 2, 3, 10, 11, 12, 13). Така систематизираният материал е използван за основа на аналитичната част. На базата на намерените нови документи, допълнени от статистически данни, настоящият текст ще открие нови зони за проучване и анализ, като приложи различни гледни точки към натрупания материал.

Трета глава се състои от осем подглави.

Първа подглава *„Изложбеният живот в галерията (1940 – 1941). Първи изложби и критика“* разглежда и анализира рефлексията на художествената критика за организираният девет изложби в галерията на ул. „Раковски“ 125 – XIII ОХИ (1940), „Съвременна френска живопис“ (1940), изложба на Петър Младенов (1940); Никола Танев (1940); изложба на дружество „Съвременно изкуство“ (1940); изложба на Севернобългарските художници (1941); изложба на Атанас Михов (1941); изложба на жените художнички (1941); посмъртна изложба на Пенчо Георгиев (1941). Обърнато е внимание на международните контакти на СДХБ и сключените културни спогодби, в които се подчертава уреждането на реципрочни изложби. Разгледани са някои от тях, като например българската изложба, открита в Атина през 1940 г., и тази в Берлин през март 1941 г. Изложбата в Берлин е важна и от политическа гледна точка, защото символично вписва България в орбитата на нацистка Германия и в областта на културата след присъединяването ѝ към Тристранния пакт (Германия, Италия, Япония).

Втора подглава *„Българо-румънски отношения (1945 – 1947). Културна спогодба. Изложби“*. се обръща внимание на културното сътрудничество между България и Румъния и организираният през 1945, 1946, 1947 г. изложби.

След края на Втората световна война България става част от Източния блок – общност на социалистически държави от Източна и Централна Европа с комунистическо управление.

Културата и изкуството се ползват като инструмент за пропагандна работа в утвърждаването на комунистическата идеология, а творческите съюзи са пряко ангажирани в прокарването на „правилната“ идеологическа линия. СХБ монополизира цялата художествена дейност. Нуждата от изложбено помещение в столицата наред със своята чисто културна функция в новата обществено-политическа обстановка придобива и политически характер.

Извършената в кратки срокове политическа преориентация на България първоначално ограничава международните контакти на СХБ. През март 1945 г. се възобновяват дипломатическите отношения между България и Румъния и се полага началото на културно сътрудничество между двете вече комунистически страни. Следствие от развитието на двустранни отношения е предложението през юни 1945 г. български художници да участват със свои творби в общата национална изложба на румънските художници, а те след това да се представят в галерията на „Раковски“ 125. В следвоенните години организирането на изложба от чужбина се оказва нелека задача. Съюзното ръководство е изправено пред сериозен проблем. След въздушните нападения през 1944 г. галерията е опожарена. Поради липса на помещение СХБ моли Художествената академия да предостави салон за журиране на творбите за изложбата на български художници в Румъния. Художественият съвет подбира колекция от 23 живописни, 9 графични и 8 скулптурни творби, а СХБ изпраща писмо до Министерство на пропагандата с молба за финансова помощ за отпечатване на каталога на изложбата и осигуряване на ж.п.вагон по маршрута София – Букурещ и обратно.

Забавилият се ремонт на „Раковски“ 125 СХБ принуждава СХБ да съобщи на румънските си колеги, че предвидената за есента на 1945 г. изложба с тяхно участие се отлага. По същата причина XIX ОХИ, в която вземат участие и художници, членове на Синдиката на художниците – Букурещ, се открива на 23 декември 1945 г. в салоните на Художествената академия. Договорената по сключената културна спогодба изложба на румънски и български художници се открива чак на 25 май 1947 г. – първата изложба в галерия на „Раковски“ 125 след принудителното ѝ затваряне.

Трета подглава *„Активизиране дейността на галерия „Раковски“ 125 (1947 – 1949). Други чуждестранни и български изложби“* разглежда чуждестранните и българските изложби,

представени между 1947 и 1949 г. в съюзната галерия на ул. „Раковски“ 125. От прегледа на печата и документите в ЦДА може да се направи извод, че от 1947 г. до края на десетилетието в галерията се организират най-вече чуждестранни гостуващи изложби, документални и исторически изложби, фотоизложби с чисто пропагандни цели. В количествено отношение преобладават груповите, вече наричани колективни изложби на художници, членове на СБХ. Индивидуалните изложби като че ли в този момент стоят на заден план и по-скоро са преориентирани към новата придобивка в центъра на столицата – изложбеният салон на ул. „Гурко“ 1 в Градската градина (на мястото на Градското казино), както и към няколко малки столични галерии: „Форум“, „Цвят“, „Лазур“, Филхармонията, Студентски дом, „Призма“ и др. През 1947 г. на „Раковски“ 125 се организира ХХ ОХИ. Интерес представлява експозицията от живопис и скулптура на художници, чиито творби не са журирани в 1947 г. заради „особените им заслуги към изобразителното ни изкуство“. В каталога на изложбата са включени Александър Стаменов, Бенчо Обрешков, Васил Стоилов, Данаил Дечев, Елиезер Алшех, Дечко Узунов, Златю Бояджиев, Кирил Цонев, Иван Ненов, Кирил Петров, Марко Бехар, Стоян Венев, Васка Емануилова, Васил Радославов, Иван Фунев, Иван Лазаров, Марко Марков, Мара Георгиева, Николай Шмиргела и др., като са означени със знака О. К. (ОР Конкурс). Посочено е, че това са художници, договарящи се с Камарата на народната култура.

„Изложба на полската книга“ (17 – 26.07.1947) е организирана от Полската легация и Българо-полското дружество в София. На 7 септември 1947 г. се открива и фотографска изложба на фондация „Българско дело“. През месец юни СХБ получава писмо от Българския фотоклуб (БФК) с искане да наеме галерията на ул. „Раковски“ 125 за три седмици за художествена фотоизложба с около 150 – 160 фототабла, която да представи постиженията на художествената фотография – първата по рода си национална фотоизложба, която представя културния, икономическия и политическия живот в България, най-вече мероприятията на новата отечественофронтowska власт в изпълнение на приетия двегодишен стопански план.

Галерията на ул. „Раковски“ 125 се наема от редица институции за организиране на изложби – през април 1948 г. от редакцията на хумористичния седмичник в. „Стършел“; през юни от държавното стопанско предприятие за туризъм „Балкантурист“ за изложба конкурс на плакати;

през април за изложба на 4-ти Отечественофронтовски софийски район; през май от Помощната организация в София за благотворителна изложба в помощ на децата на гръцките бежанци на художниците от 5-и район. Галерията е домакин и на Националната радиоизложба от 3 до 22 май 1949. В края на септември 1948 г. се открива изложбата „Септември 1923“, уредена по случай 25-годишнината от Септемврийското въстание.

Често срещана през този период практика е СХБ да възлага на колективи от художници организирането, аранжирането и отразяването на изложби. Такъв е случаят с Албанската документална фотоизложба, открита през януари 1949 г., възложена на Димитър Кандимиров в сътрудничество с Кирил Казанлъклиев, Тодор Пеев и Борислав Иванов. На Преслав Кършовски е възложено художественото оформление на плаката, каталога и подреждането на изложбата „Полски илюстрации и книги“, организирана през март 1949 г., съгласно плана за едногодишна културна размяна и сътрудничество между България и Полша.

Държавното предприятие „Българска кинематография“ наема за 377 000 лв. галерията от 10 декември 1948 г. до 10 февруари 1949 г. за изложбата „Четири години Отечествен фронт под ръководството на БКП“, възложена на колектив художници Теню Пиндарев, Петър Гачев, Хосе Санча, Александър Жендов, Симеон Халачев, Тодор Петров, Пепа Димитрова, Любен Димитров, Златка Георгиева, Борис Коцев и пространствен проект на Петър Гачев. Предвидено е разработването на два стенописа, рисунки и фотомонтажи, карикатури, надписи, лозунги, изграждане на фотолаборатория (макет) и изработването на символична скулптурна фигура с размери 1 x 2 м. В галерията се провеждат и заседания, срещи, обсъждания. По време на изложбата „Полска илюстрация и книги“ на 15 март 1949 г. в изложбената зала се провежда и конференция съвместно с художници карикатуристи за активизиране на тяхната работа и включването им в художествената дейност.

През 1948 г. се уреждат и изложби по плана за прилагане на културната спогодба между България и Чехословакия. Изложбата на „Съвременна чехословашка графика“ е показана в галерията на „Раковски“ 125. През същата година, почти за месец е открита изложба „Чехословашка скулптура“, в която освен кавалетни творби осезаемо присъстват и монументални произведения. Освен организираните у нас изложби на чуждестранни

художници СХБ урежда и изложби в чужбина – участва в международната изложба на детска и младежка книга през декември 1948 г. във Виена, в Будапеща - с ретроспективна изложба на българско изобразително изкуство, с изложба „Българско народно творчество“ в Прага.

Важен документ, характеризиращ връзката между държавната политика и идейността на СХБ, е новият Устав на Съюза на художниците в България, приет на IV общо годишно събрание от 27 – 28 февруари 1949 г. През него се изяснява основната цел, която държавното управление и Комунистическата партия поставят пред Съюза: „Със средствата на изобразителните изкуства да сътрудничи най-активно на народната власт за осъществяването на социализма в нашата страна“. Съюзът като главен орган, стремящ се да подпомага художествения живот в страната и извън нея, има за задача да „(...) работи за прогресивното развитие на изобразителните изкуства, като съдейства, щото българските художници, борейки се с безидейността в изкуството, срещу упадъчното буржоазно формалистично изкуство, в каквато и форма да се намира то (модернизъм, импресионизъм, натурализъм и пр.), и укрепвайки своето професионално майсторство, да създават високохудожествени творби по пътя на социалистическия реализъм (...) да работи за издигане на идейно-политическото равнище на българските художници в духа на социализма и да съдейства за засилване на връзките на българските художници със славянските и всичките свободолюбиви народи начело със Съветския съюз, както и за по-широкото опознаване на тези народи чрез организиране на взаимни изложби, посещения, конференции и др.“.

В устава на СХБ, в „Права и задължения на съюзните членове“, се сочи, че художникът трябва да работи активно за постигане целите на съюза, като не може да приема или изпълнява сам или колективно художествени поръчки от обществен характер, без те да са му възложени от Съюза. Също така СХБ налага правило, което забранява да се откупуват картини от частни изложби. За това свидетелства художникът Петър К. Янсен, който урежда изложба в галерия „Призма“ през април 1948 г.

В *четвърта подглава* „Чуждестранните изложби през 1950-те на „Раковски“ 125. Селекция и дискусии“ са разгледани чуждестранните изложби, показани в галерия „Раковски“ 125. В изложението са представени факти относно топосите на художествения живот в столицата през

50-те години и във възможната пълнота – обхватът на чуждестраните изложби. В програмни документи на СХБ са потърсени данни относно характера на провежданата изложбена политика и следваната идеологическа линия. Акцентирани са изложбата на изкуство от Н.Р. Румъния, изложба на унгарското изобразително изкуство, индивидуалните изложби на Ренато Гутузо, Кете Колвиц, Витолд Захариевич, Кукриникси и др. Разгледани са някои от отзивите на тогавашната критика, в които има голяма доза официозност на изказа, а коментарите за художествените качества на творбите се базират на идеологическа насоченост и политическа целесъобразност.

В текста е направен опит да се очертае картината на художествения живот и дейността на Съюза на художници през 50-те години на ХХ в. чрез проследяване на проявите на реализма като направление в изкуството. Поставя се въпросът за разликите в разбиранията на реализма като художествен метод. Обърнато е специално внимание на международния обмен в годините до края на 1950-те в светлината на втвърдяващите се идеологически условия – с все по-чести обвинения във формализъм и с неизменно налагане на социалистическия реализъм. Защото, ако до към 1949 г. все пак се забелязва някакъв плурализъм в стилово и жанрово отношение – румънско-българските изложби го онагледяват добре – то провежданите изложби в съюзната галерия през цялото следващо десетилетие масово са в пропагандна услуга на държавата. Индивидуалните и колективните изложби са изместени от документални, фотографски и подобни на тях изложби. Вярно е, че освен изложбите, които СБХ осъществява в страната, културните центрове към чуждите посолства също организират изложби на чуждестранни художници съобразно културните спогодби. Колкото и малък или цензуриран според изискванията за социалистически реализъм да е този прозорец към света, той също се оказва от значение. Но в същото време галерията е превърната в активен пропаганден инструмент, обслужващ властта, освен това тя става и печелившо пространство в буквалния смисъл. В изследването е отделено място и за разглеждане на явления, които характеризират началото на разведряването след Априлския пленум през 1956 г., на първите прояви на обръщане към народното изкуство и националното наследство като цяло. До края на тази подглава са

разгледани конкретни изложби с акцент върху отразяването и оценяването им от страна на критиката.

Този подход е приложен и при *петата подглава* „ОХИ, групови и индивидуални изложби в галерията на ул. „Раковски“ през 50-те години. Рефлексия на художествената критика. Селекция и дискусии.“ 1950-те години се отличават с особена динамичност на изложбения живот. Както стана вече дума по-горе, съюзната галерия се е ползвала от редица държавни институции с пропагандни цели, особено до 1954 г. След тази година в количествено отношение нараства процентът на организирани самостоятелни, колективни и групови изложби. Тук следва да се направи уговорката, че не можем да претендираме за изчерпателност по отношение пълната реконструкция на изложбите, тъй като тези, чието място не е установено, отпадат от приложенията със списъци към дисертацията. Типологията на изложбите през 50-те години в галерията и статистиката им разкриват следната картина:

Национални и общи художествени изложби: Национална изложба за мира (1950), „60 години български революционен социалистически и комунистически печат“ (1951), България по пътя на социализма (1952), Изложба „Септемврийското въстание“ (1953); „Художествена изложба за нашето село“ (1956), Изложба на художествени творби с военна тематика от Освобождението до днес (1956); „Промисленото художествено училище“ (1956); ОХИ'57, Юбилейна ОХИ'59.

Конкурсни изложби: изложба на проектите за паметник на Съветската армия в София (1951).

Индивидуални: „Акварелни пейзажи на Йордан Гешев“ (1953), на Руска Маринова (1955), Златю Бояджиев (1955), Стоян Венев (1955), Александър Миленков (1955), Кирил Матеев (1956), Георги Павлов (1957), юбилейна изложба на Елисавета Консулова-Вазова (1956/7), втора самостоятелна изложба на Борис Коцев (1957), юбилейна изложба на Георги Попов (1957), първа самостоятелна изложба на Цочо Стоянов (1957), посмъртна изложба на Иван Пенков (1958), изложба на Иван Гецов (1958), юбилейна изложба на Данаил Дечев (1958), изложба на Константин Щъркелов (1958), Иван Табаков (1958), посмъртна изложба на Валентин Вълев (1958), изложба на Васил Стоилов (1958), „Веселин Стайков – 25 години творчество“ (1958), изложба на Александър Жендов (1958), „Александър Божинов на 80 години“, изложба на Найден Петков (1959) и др.

Групови: „Изложба на четирима художници – Цено Тодоров, Стефан Иванов, Андрей Николов, Владимир Димитров – Майстора“ (1952); Изложба от творби на възрожденски художници (1954), Изложба на загиналите художници антифашисти (1954), Изложба на Александър Андреев, Любен Доганов и Никола Георгиев (1954), Изложба на художествени тъкани (1955); Изложба на ателието за художествени тъкани Камбурова – Величкови („Пролетни изложби“) (1955), юбилейна изложба на Васка Емануилова и Александър Стаменов (1956); Изложба на жените художнички (1956); Художествена изложба на учители (1956); Колективна изложба на художници-преподаватели в художествената гимназия (1956); Изложба на жените художнички (1957); изложба на Иван и Тихомир Радинови (1957), Изложба на софийските художници (1958); Изложбата на баталното изкуство (1959); Софийска окръжна изложба: далеч от живота“ (1959) и др.

Тъй като физически тяхното експониране не е било възможно да се осигури само в пространството на галерията на „Раковски“ 125, СБХ често ги преразпределя и в други галерии – на ул. „Гурко“ 1 и на бул. „Руски“ 5. В годишните планове на СХБ, запазени в архивния му фонд в ЦДА, в раздел „Художествено-творческа дейност – организиране“, е вписано, че за провеждането на секционни, посмъртни, индивидуални изложби и оказване на творческа помощ при провеждането на окръжни художествени изложби в страната от провинциалните групи, както и за устройването на изложби по културните конвенции и др. се изработва план съвместно и съгласувано с КНИК. От календарните планове на СБХ може да се заключи, че през годината изложбите се организират като последователност в следния ред: обща – групова – колективна – индивидуална – чуждестранна. Много често се случва галерията да е разделена между две изложби с паралелно времетраене - докато протича едната, в съседния салон се открива друга.

В началото на 50-те години българското изкуство е силно политизирано, идеологически натоварено и голяма част от груповите изложби, които се организират, са задължително тематично ориентирани. Една от тях е „Националната изложба за мира“ (1950). Изведени са новооткрити факти относно организирането на изложби във връзката „поръчка – възложител – изпълнител“, които се публикуват за първи път. След изложбата „България по пътя на

социализма“ през ноември 1952 г., в пресата името на галерията на ул. „Раковски“ 125 не се среща за дълъг период от време. От писмо на Съюза до Вълко Червенков с молба за съдействие относно заплащане на наема от Националния съвет на Отечествения фронт като наемател, става ясно, че галерията е наета за гореспоменатата изложба за цели осем месеца (2.08.1952 – 20.04.1953). Това още веднъж свидетелства, че тя е използвана за обслужване на властта и провеждане на пропагандни изложби в тоталитарните години. Като компенсация на отказите за организиране на колективни и самостоятелни изложби СБХ увеличава контрактациите, като за това се използват постъпилите средства от наеми на пропаганден тип изложби. Освен това СБХ посочва, че заради външните изложби в галерията тя не може да се използва за самостоятелни изложби на неговите членове и настоява това да се промени. Не след дълго (на 13.11.1953 г.) в галерията на ул. „Раковски“ 125 е открита изложба на Йордан Гешев, показателна за промяната на взаимоотношенията, но и като жанрова специфика.

В опит да се проследят, очертаят и анализират жанровите и стилните тенденции през десетилетието и промяната в културната среда са разгледани отделни изложби. Всяка от тях заслужава подробно внимание и детайлна разработка, но в изследването се спираме само на някои от тях. От индивидуалните изложби, открити на „Раковски“ 125, са разгледани тези на Стоян Венев, Георги (Джон) Попов, Александър Жендов. Те отразяват тенденцията след 1953 г. да се правят ретроспективни изложби на художници от поколението на 30-те години с леви убеждения и принос към борбата срещу хитлеризма и „монархофашизма“ и на ръководни длъжности. Също така са разгледани и изложбите на Иван Пенков и Найдено Петков. Симптоматични са и изложбите „Четирима художници – Цено Тодоров, Стефан Иванов, Андрей Николов, Владимир Димитров – Майстора“ (1952), изложбата на Златю Бояджиев (1955) и тази на Константин Щъркелов (1958), които реабилитират големи български художници, творили преди епохата на социализма и които се превръщат в истински културни събития.

От груповите отбелязваме изложбата на жените художнички, открита през февруари 1956 г. За първи път след 9 септември 1944 г. у нас се открива изложба на художничките в България. В нея участие вземат над 100 авторки в разделите живопис, графика и скулптура. За изложбата

има назначено жури, което да селектира участници и творби. Една част от работите са били откупени по-рано от различни учреждения и организации, а другите са създадени преди откриването на изложбата.

Разгледани са т. нар. „Пролетни изложби“, проведени през месеците февруари, март и април 1955 г. в столицата. В съюзната галерия се организира „Изложба на ателието за художествени тъкани“ към фонд „Творческо подпомагане на художниците“ с ръководители Камбурова – Величкови и с участието на Тилко Тилев, ръководител на ателието към ТФ (1955).

Галерията е място и за провеждането на краткотрайни събития, каквото е художественото модно ревю на 14 април 1955 г., организирано от СБХ и Дома за модели и кадри при Централния съвет на трудово-производителните кооперации. От анонса на БТА и поместената снимка на първа страница на в. „Вечерни новини“ добиваме представа за част от интериора, който се преустройва специално за ревюто в изцяло „битов“ стил – от уредбата на салона до обличената в рокля с българска бродерия говорителка. Голямата зала е превърната в уютен домашен кът с красив полилей от дърво и спуснати от тавана ръчно изработени платове (за да се ограничи осветлението от оберлихта), а за високия кръгъл подиум са използвани етномотиви. Над 40 от показаните модели са направени от „битови тъкани“, изработени в художественото ателие на ТФ при СБХ, съвместно с тъкачки от Дома за модели и кадри, а останалите 80 модела са ушити от платове с национални шарки, изработени в комбинат „Руно“. Това е важна инициатива, тъй като показва възможностите за внедряване на битовата тъкан в производството.

Шеста подглава „ОХИ, индивидуални, чуждестранни изложби в галерията на „Раковски“ 125 през периода на 1960 – 1972 г.. Рефлексия на художествената критика върху видовете и жанрови тенденции“ разглежда десетилетието на 60-те и първите години от седмото десетилетие на ХХ век, които бележат повратна точка в развитието на художествения живот и изобразителното изкуство в България. 1960-те години са белязани с двоен скок в количествено отношение на самостоятелните изложби в сравнение с предходното десетилетие. Периодът се характеризира с още по-голяма динамика на художествените процеси в посока към демократизация на художествения живот, усложняване на съдържателната и пластическа проблематика, увеличаване броя на общите и индивидуалните изложби, синхронни с явленията

в обществено-културния живот на страните от Източния блок. Според историка Евгения Калинова, 60-те години могат да бъдат определени като „десетилетие на противоречия и реформи“.

Изследователската работа върху периода на 60-те години поставя сериозни предизвикателства поради факта, че в програмата на галерията през това десетилетие залягат изложби не само, както в предходното, основно на живописиста и скулптурата, но и на приложните изкуства, които в този период навлизат в нов етап от развитието си. Същевременно продължава организирането на общи художествени, самостоятелни изложби и чуждестранни изложби. В рамките на това изследване не е възможно да бъдат разгледани всички индивидуални представяния, а и една част от авторите вече са били обект на анализ в научната литература. Тук нашето внимание се съсредоточава върху общите процеси и явления в периода, с акцент върху някои общи, индивидуални и чуждестранни изложби, за които са изведени нови факти, които допълват общата картина на изобразителното изкуство. От индивидуалните изложби са разгледани на Георги Баев, Георги Ковачев, Марко Бехар, Александър Стаменов, Георги (Джон) Попов, Маша Узунова. За разлика от предходния период обаче, където по-слабо проучените чуждестранни изложби са разгледани в отделна подглава поради намерения важен архивен материал, спомогнал за обрисване на по-цялостна картина, то за 60-те години те не са детайлно анализирани. Представени са количествени данни за организираните реципрочни изложби в страната и чужбина на базата на подписани културни спогодби, което още веднъж свидетелства за активизиране на художествения живот и процесите в изкуството. Разбира се, историческият контекст предопределя успоредното съществуване както на казионни изложби със задължителни образи и реквизити, така и на запомнящи се ярки творби, чиито автори, въпреки че често включват подобни произведения в индивидуалните си изложби, в друга част от своите представяния (особено след 1954) разкриват освободеност на творческите нагласи.

През 60-те и особено в началото на 70-те години се забелязва, че освен провежданите регулярни общи художествени изложби нараства делът на организираните изложби на млади художници, наскоро завършили образованието си, което говори за засилена институционална подкрепа на младите и за стимулирането им към индивидуална изява. Разгледани са и някои от критическите

рецензии за тях с коментари за тяхната обективност, направени на базата на открития визуален материал, съпоставен с оценките за качествата им и контекста на времето.

При обстояния преглед на специализираната литература, ежедневниците и специализираните издания за изкуство и култура се забелязва следната важна тенденция: през 60-те години съюзната галерия е запазена за откриването на общи и национални изложби, както и за изложби на художници по случай юбилей или годишнина. За чуждестранните изложби вече се предпочитат салоните на бул. „Руски“ 5 и на културните институти на съответните страни в София, а също и НХГ. Голяма част от самостоятелните изложби се разпределят в други изложбени салони в столицата. Така например, докато трае изложбата ОХИ 1962, посветена на VIII конгрес на БКП, в салоните на „Гурко“ 1 и „Раковски“ 125 от 2.11.1962 до 10.03.1963 г., в салона на бул. „Руски“ 5 се открива керамична изложба на Георги Бакърджиев, в салона на ул. „Левски“ 11 – текстилна изложба на Цветана Станчева, в Центъра на приложните изкуства на ул. „Раковски“ 117 – керамичната изложба на Йова Раевска, и др.

Освен общите художествени и индивидуални изложби, в които заедно се представят живопис, графика, скулптура и приложно изкуство, в съюзната галерия се откриват и такива с документален характер като например „Научно-атеистична изложба“ (1963). Но започват да се организират и изложби, които показват тенденция към отделянето на някои видове изкуства от общите изложби, например, Втора национална фотоизложба (1963), Национална изложба на скулптурата и графиката (1964); Първа (1964) и Трета национална изложба на карикатурата“ (1966); Национална изложба на сценографията (1964); Първа обща изложба на български политически плакат (1967). Дейността на СБХ се активизира и чрез различните професионални поделения – секции, които изпълняват свои програми и организират свои представления пред публика, т.е. с разслояването на гилдиен принцип те в някаква степен като форма на организация се доближават до дружествата от „буржоазния период“. А това засилва желанията за негласна автономност, доколкото те са били възможни в структурите на социалистическия СБХ.

През 60-те години до 1972-ра се осъществява и творчески обмен на художници и представителни изложби с цел опознаване с културата и изкуствата на съответните страни,

съгласно културните спогодби с Чехословакия, Румъния, Будапеща, Полша, Куба, Индия и др., както и индивидуални изложби на Стасис Красаускас, Джон Хартфилд, Анатолий Никич и др. Уреждането на чуждестранни изложби у нас се осъществява през Комитета за приятелство и културни връзки с чужбина, като поканените от своя страна изпращат до СБХ програма на приетите изложби, указвайки и предпочитаните места за експонирането им.

В опит да се проследи и разясни функционирането на „модела ОХИ“ е обърнато внимание върху някои от Общите художествени изложби през периода. Редица изследователи като Ч. Попов, М. Блажиева и Р. Маринска обръщат внимание върху неговата йерархизация, идеологическа натовареност и тематична определеност. Макар че този модел не следва да се приема като единствена представителна извадка за нашето изкуство през периода, от която да се изведат водещите тенденции, но би могъл да постави въпросът за трансформациите на социалистическия реализъм като метод и стил, а и като резултат в най-официализираните изложби на СБХ.

Седма подглава „Изложби на приложните изкуства (1964 – 1972) в галерията „Раковски“

125. Художници, творби, дискусии“ фокусира вниманието върху общите изложби на приложните изкуства, организирани през 1964 – 1972 г. в галерията на ул. „Раковски“ 125, проследява авторските участия, представените творби и отразяването им от критиката. Масираното им присъствие налага отделянето им в специална подглава, защото говори за нова тенденция в българското изкуство – тенденция, в която условността на творенията е насърчителна и безпроблемно възприемана от най-високите равнища на властта. В периода между 1955 – 1972 г. в София се организират 7 общи изложби на приложните изкуства (1955, 1958, 1960, 1964, 1967, 1968, 1972) в салоните на галерията на ул. „Раковски“ 125 и ул. „Гурко“ 1. Между 1964 и 1972 г. са организирани 4 общи изложби (3 са на „Раковски“ 125).

В текста са анализирани основните насоки в развитието на приложните изкуства в България и разграничаването им като сфера на индивидуална творческа дейност от художествените занаяти и от работата на художника приложник в индустриалното производство. Коментира се връзката с традициите и усвояването на новата естетика – посока, характерна в този период и за други области от съвременното българско изкуство. Проследяването на общите изложби дава

възможност да се очертае развойният процес в приложните видове, да се съпоставят консервативните и иновационните търсения, да се формулират изводи за доминиращите стилови тенденции, да се набележат важни особености, касаещи форми на границата между уникалата и малкия тираж. Научна новост е историческата реконструкция на общите изложби на приложните изкуства и публикуваните за първи път на архивни документи, открити в хода на изследването.

В осма подглава „Галерията на „Раковски“ 125 и другите места за експониране през 1960-те. Видове пространства“ се обръща внимание и на други места за експониране през 1960-те години, разглеждат се техните пространства и промяната в предназначението им. Набелязват се настъпилите промени на изложбените пространства, които се превръщат и в търговски обект, т.е. към чисто художественото, естетското представяне се намесва и пазарен елемент. Такъв пример ни дава магазинът на СБХ на бул. „Руски“ 6 чрез откритите архивни документи и снимков материал от периодичния печат. Друг такъв е Центърът за приложни изкуства на „Раковски“ 117, също собственост на Съюза на художниците.

През 60-те години освен споменатите места – галерията на „Раковски“ 125, залите на „Гурко“ 1, НХГ, изложбената зала на Комитета за наука, изкуство и култура на „Руски“ № 5, салонът на Централния дом на Народната армия на ъгъла на „Руски“ и „Раковски“, зала „България“, представителният магазин на СБХ на „Руски“ № 6, галериите на „Левски“ № 11 и на „Славянска“ 6, салоните на Чехословашкия културен център на „Раковски“ 100, на ректората на СУ „Св. Кл. Охридски“, на Клуба на културните дейци на „Раковски“ 108, изложбения салон на секция „Графика“ на „Гурко“ 62, на Полския културен център на „Руски“ 12 и др., функциониращи през 50-те години, изложби се откриват и в Центъра за приложни изкуства на „Раковски“ 117, в редакцията на в. „Пулс“, в театър „Сълза и смях“, в Културния център на ГДР, Белгийския институт за информация и документация в рамките на българо-белгийските културни връзки, Унгарския културен център на „Руски“ 8, галерия „Репин“ и др.

През 60-те години възникват множество пространства от чисто търговски тип. Такъв пример е новата галерия – магазин на СБХ на бул. „Руски“ 6. От поместена публикация на страниците на сп. „София“ от 1961 г., и статистиката за изложбения живот от периодичния печат през периода

можем да реконструираме, макар и частично вида на експозиционно пространство от нов тип и с различаващ се архитектурен подход в усвояването на площта – в по-малка площ с много светлина, витрини и специално аранжиране се представят повече произведения на изкуството, т.е. това е художествена галерия, но с търговско предназначение.

Заключение и изводи

Накратко са представени някои социокултурни следствия от откриването на нов изложбен център на Съюза на българските художници. На ул. „Шипка“ 6, в центъра на София, на 12 декември 1972 г. се открива новата галерия на СБХ. Придобила популярност като „Шипка“ 6 през годините, станала важна и неотменна част от духовния и артистичен живот на столицата, тя съвместява функциите на най-големия изложбен комплекс в България и на Дом на българските художници. Отбелязано е изместването на фокуса към новата придобивка на СБХ и промяната в статута на галерията на „Раковски“ 125.

След откриването на „Шипка“ 6, галерията на „Раковски“ 125, за която десетилетия се говори като за върхово постижение на художниците и ключово изложбено пространство, остава някак встрани от критиката, тъй като обект за обсъждане е новата придобивка на СБХ и организирани в нея изложби, т.е. отнема ѝ се първенстващата роля на съюзна галерия. Салонът на „Раковски“ 125 продължава да се ползва за индивидуални и колективни изложби, а понякога, когато капацитетът на изложбената площ на „Шипка“ 6 се оказва недостатъчен, общите изложби се разпределят и на „Раковски“ 125. Това обаче по никакъв начин не отменя значението ѝ, тъй като галерията продължава да бъде важно културно средище в столицата и страната. Тя запазва автентичния си вид като архитектура и експозиционно пространство и е особено предпочитана за самостоятелни изложби, както и за групови и секционни изложби, т.е. от по-камерен тип. В последните години на социалистическия режим галерията се оформя като алтернативно пространство с няколко емблематични изложби, подсказващи зараждането на българския „нео-авангард“ – изложбата „Художникът и театърът“ (1986), изложба „Градът?“ (1986), „Авторски отпечатък“ (1987), осъществена от Ателието на младия художник към СБХ и др., които биха били трудно осъществими в превърналата се вече в официален изложбен комплекс четириетажна галерия на СБХ.

От 1993 г. галерията, вече с името „Райко Алексиев“, реализира проекти от изложбената програма на СБХ, представяйки автори от всички генерации, работещи в различни видове и жанрове изкуства, съвременни форми и концептуално изкуство.

Проучването на историята, организацията и изложбената дейност на галерията „Раковски“ 125 като устойчива институция през годините осветлява разнообразни аспекти от историята на художествения живот в България. В нейните пространства се организират стотици общи, национални, индивидуални, групови и чуждестранни изложби във всички видове на изящните и приложните изкуства, голяма част, от които емблематични за българската култура.

Субективният подход в селекцията при отразяването на събитията в голяма степен е предопределен и от обективни причини – от една страна, архивният материал е огромен по обем и от друга – за част от събитията и изложбите изцяло липсват документи. Систематизираните факти, свързани с художествения живот и изложбената политика на галерията, поставят и редица въпроси: „Как е ставал изборът на изложбите през социалистическия период, кой и как е решавал това, кой е изготвял календара на изложбите през годината?“, т.е. изследването поставя бъдещи теми с потенциал за развитие и мултидисциплинарно изследване, което би обогатило представата за начина, по който е формирана изложбената програма, спецификата на журирането, какви са мотивите за отхвърлени от общи и национални изложби творби на обвинени във формализъм или неудобни на властта на художници, за свалени от Политбюро на ЦК на БКП изложби и по-нататъшната съдба на авторите.

Като обект на първо самостоятелно проучване за създаването, изграждането, организацията и дейността на галерията на „Раковски“ 125 това изследване се опитва да покаже функцията и ролята на изложбеното пространство в художествения живот у нас. Систематизирането на новооткрития и наличния фактологичен материал (архив на СБХ) и на издирените нови данни (архиви, периодика, проведени интервюта и т.н.) за дълъг период от време даде възможност да се формира богат документален и визуален масив. Съставените бази данни и хронологични списъци на изложбите, както и конкретно проучените експозиции позволяват на статистическа основа да се открият и обхванат в по-голяма пълнота художествените процеси и тенденции.

Безспорен факт е, че галерията на „Раковски“ 125 изиграва огромна роля във формирането и развитието на новото и съвременно българско изобразително изкуство.

IV. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За първи път през призмата на галерийното дело у нас се разглежда въпросът за развитието на българското изкуство в два различни периода, при два различни политически режима – на Третото българско царство и на НРБ, като се засяга и периодът непосредствено след Освобождението.
2. За първи път се осветлява историята на галерията на Съюза на дружествата на художниците в България и на Съюза на художниците в България – период, най-продължителен от просъществуването на всички наши галерии (вече 83 години). Анализирани са подбудите и причините, довели до построяването на изложбения салон на „Раковски“ 125, като за първи път се изследва галерията на СДХБ/ СБХ за дълъг период като устойчива културна институция, управлявана от организираното чрез дружества съсловие на художниците и впоследствие – от единен съюз на художниците, подчинен на държавата. Принос е изясняването на нейния статут, промени, политики на развитие в един извънредно променлив контекст през различните периоди.
3. За първи път се реконструира максимално пълно предисторията и историята на създаването на галерията – още от зараждането на идеята до материалното ѝ осъществяване, календарът на изложбената дейност на базата на систематична работа с научни трудове, архиви, периодика, устна история. Въведени са различни нови художествени факти, данни и документи, непроучени и невлезли досега в научно обръщение. Изцяло на базата на новооткрития документален материал за галерията е направена хронология на изложбения живот и са посочени основните ѝ етапи.
4. Приносно е изследването на динамиката на процеси, направления, видове, жанрове чрез анализа на изложбите, като са посочени техните поръчители, уредници, автори, творби, протичането на изложбения живот в обилен сравнителен материал. Посочени са заслугите ѝ в културата през двата ѝ основни периода, като са засегнати основни

въпроси за съсловната инициатива и помощта от държавата, тоталитарната власт и развитието на галерията в нови условия, отразени в различни видове свидетелства.

5. Принос е разглеждането на експозиционното пространство от гледна точка на функционалните специфики досега не е било обект на специално проучване. За очертаване на цялостната картина на художествения живот през периода бяха обхванати както специализирани, така и вторично обособени изложбени пространства с оглед на възможностите, които те предоставят за социализация на изкуството. Направена е типология на галерийните пространства през двата основни периода, като се дава отговор защо галерия „Раковски“ 125 играе неизменно ролята на център на художествения живот до 1972 г. Разглеждат се взаимоотношенията с ДХБ, галерията на „Гурко“ 1 и др. в зависимост от нуждите на СДХБ, СХБ и СБХ – отношения между галерия и дружество/а, които са тясно свързани, взаимноопределящи и подпомагащи се.
6. Принос на дисертацията е, че дава нови и непроучени данни, материал, методология и перспектива за бъдещи изследвания в тази област – за реконструирането на историята и дейностите, освен на галерията на „Раковски“ 125, и на други изложбени салони, не само в София. Чрез тях се улесняват и подпомагат изследванията на историци и теоретици за развитието на българското изобразително изкуство, включително теоретици от гранични области като културологията, социологията, културната антропология.
7. Принос е систематизираният фактологичен материал с издирени нови данни в архиви, периодичен печат, архив на СБХ, който позволи да се формира богат документален и визуален масив за продължителен период от време, което дава възможност да се очертаят и открият приликите и разликите в статута и функционалността на галерията като институция през различните исторически периоди и политически системи. Също така даде възможност да се обхванат в по-голяма пълнота художествените процеси и тенденции в българското изобразително изкуство, изследвани в конкретен исторически и социокултурен контекст.

8. Принос са приложенията към дисертацията със статистическото изследване на дейността на галерията и със записите на устно разказана история на галерията под формата на ценни интервюта с художници-съвременници.
9. Практическата приложимост и принос на изследването се очертава и чрез включването в научно обръщение на разработения информационен справочник за галерийната дейност в България и изложбената дейност на художниците в разглежданите периоди.

V. ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИЯТА:

1. Ноева, Наташа. Чуждестранните изложби в галерията на ул. „Раковски“125 през 1950-те години. Селекция и дискусии. – Проблеми на изкуството/Art Studies Quarterly, IAS BAS, 2022, № 2, 76 – 84.
2. Ноева, Наташа. Галерийното дело в София от Освобождението до 1938 г. – В: Изкуство и контекст, ИИИ-зк БАН, С., 2021, 93 – 111.
3. Ноева, Наташа. Пътуване във времето. Галерия „Раковски“ 125 – център на художествения живот 1940 – 1944. – В: Изкуствоведски четения/ Art readings 2020, Модул „Ново изкуство“, Пътешествия, ИИИ-зк БАН, С., 2021, 363 – 375.
4. Noeva, Natasha. Tradition and modernity: applied art general exhibitions at Rakovski 125 gallery (1955-1972) – In: Зборник радова: Прва меѓународна конференција Smartart – уметност и наука у примени. Од инспирације до интеракције. Proceeding: First International Conference Smartart – Art and Science Applied. From Inspiration to Interaction. Belgrade, 2020, p. 76 – 87.
5. Ноева, Наташа. Галерия Раковски 125 – център на международно културно сътрудничество. – Сердика – Средец – София. 90 години Музеят на София. С., РИМ-София, 2020, 850 – 860.

Интервюта с художници, свързани с темата на дисертационния труд:

1. Ноева, Наташа. Скулптурата е вкаменена мисъл за вечното движение на живота. Интервю с проф. Валентин Старчев. – Платформа за изкуства. Институт за изследване на изкуствата, БАН.

<http://artstudies.bg/platforma/%d1%81%d0%ba%d1%83%d0%bb%d0%bf%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%b5 %d0%b2%d0%ba%d0%b0%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%b0-%d0%bc%d0%b8%d1%81%d1%8a%d0%bb-%d0%b7%d0%b0-%d0%b2%d0%b5%d1%87/?fbclid=IwAR3Rg5cZmnREFrpH6nqnvJexYIC-XIY1AdYoMrQ4j4kGlN-dpY8OBiSi7s0>

2. Ноева, Наташа. Светът на Калина Тасева (интервю). – Платформа за изкуства.

Институт за изследване на изкуствата, БАН.

<https://artstudies.bg/platforma/%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B0/>

3. Интервю с Бисера Прахова (непубликувано)